

HZ. PEYGAMBER'İN UYARI ÜSLUBU VE AHLÂKÎ İNŞA SÜRECİNDEKİ ROLÜ (İCTENİBÛ – İTTEKÛ – İYYÂKUM KALIPLARININ SEMANTİK VE PEDAGOJİK ANALİZİ)

The Prophet's Warning Style and Its Role in the Moral Construction Process
(Semantic and Pedagogical Analysis of the Patterns of İctenibû - İttaqû - İyâqum)

Yunus YAZICI

Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı,
Ordu, Türkiye.

*Assistant Professor, Ordu University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Division of
Hadith, Ordu, Türkiye. yunus_yazici61@hotmail.com*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4425-5198>, ROR ID: <https://ror.org/04r0hn449>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Ağustos / August 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 02 Aralık / December 2025

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2025

Sayı / Number: 28 **Sayfa / Pages:** 305 / 334

Atrf / Citation: Yazıcı, Yunus. "Hz. Peygamber'in Uyarı Üslubu ve Ahlâkî İnşa Sürecindeki Rolü (İctenibû – İttekû – İyyâkum Kalıplarının Semantik ve Pedagojik Analizi) [The Prophet's Warning Style and Its Role in the Moral Construction Process (Semantic and Pedagogical Analysis of the Patterns of İctenibû - İttaqû - İyâqum)]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 28 (Aralık / December 2025): 305 / 334
<https://doi.org/10.51553/bozifder.1767004>

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Etik Kurul İzni Durumu / Ethics Committee Approval Status: Bu çalışmada Etik Kurul iznine gerek yoktur.

Etik Bildirim / Complaints: bozokilahiyatdergisi@gmail.com / <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bozifder/policy>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı / Copyright: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu çalışma, Hz. Peygamber'in "uyarıcılık" misyonu çerçevesinde insanlara yönelttiği uyarı ve ikazların, ahlâkî değerler bağlamında ne anlam ifade ettiğini genel hatlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Zira yapılan ön araştırmada, Hz. Peygamber'in uyarıları, yasakları ve ikazlarına dair çok sayıda çalışmanın bu yönü ya ihmal ettiği ya da yüzeysel biçimde ele aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu uyarıların ortak temaları, evrensel değerlerle ilişkisi ve günümüz insanına hitap eden yönleri öncelikli olarak çalışılmıştır. Çalışmanın merkezinde, Hz. Peygamber'in hadislerinde sıklıkla kullandığı ve bireyleri zararlı tutum ve davranışlardan sakındırmayı hedefleyen "اجتنبوا" (kaçının)", "اتقوا" (sakının/korkun)", "إياكم" (özellikle uzak durun/sakının)" gibi ifadelerle başlayan rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetler, özellikle evâmir ve nevâhî türü hadis mecmuaları başta olmak üzere temel hadis kaynaklarından tespit edilerek üslup ve içerik yönünden değerlendirilmiştir. Rivayetler, içerdikleri ahlâkî değerler bakımından sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Hz. Peygamber'in sakındırdığı davranışların tamamının, başta iman ve tevhit olmak üzere, Allah'a karşı kulluk ahlakı, bireysel ve toplumsal değerler, kul ve kamu hakkı, aile ve mahremiyeti ile çevre ve canlılara karşı sorumluk gibi temel ahlâkî ilkeleri içerdikleri belirlenmiştir. Aynı şekilde "yaklaşmayın!" (اجتنبوا) ifadesi tehlikeli davranışların etrafında korunması gereken sınırları çizerken; "korkunuz!" (اتقوا) ifadesinin ise kalbi manevî tehlikelere karşı bir zırh gibi korumayı amaçladığı, "sakının!" (إياكم) ifadesi ise yaklaşan tehdide/tehlikeye karşı uyarıcı bir siren gibi işlev görmektedir. Bu lafızlar, üç aşamalı (önleyici-koruyucu-caydırıcı) bir uyarı stratejisi yansıtmaktadır. Ayrıca her uyarı ve ikazın alternatif bir faziletle desteklendiği ve tehdidin umut yüklü bir tebşir söylemiyle dengelendiği tespit edilmiştir. Hz. Peygamber'in bu uyarılarının, muhatabı olduğu sahabe üzerinde meydana getirdiği olumlu etki ve müsbet değişim, bu ikazların her zaman ve her nesilde geçerli olacağının, bunlara dikkat edildiği süreçte arzu edilen erdemli topluma ulaşabileceğinin bir göstergesidir. Hz. Peygamber'in sözlerinin her çağda farklı yöntem ve metotlarla yeniden yorumlanması bir tekrar ve zaman israfı değil; aksine bireyin kendi zaafılarını tanınmasına, toplumsal adaletin güçlenmesine ve evrensel ahlâkî değerlere katkı sağlamasına imkân tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Peygamber, Uyarı, Ahlâk, Semantik.

Abstract

This study seeks to examine, in a general framework, the significance of the warnings and admonitions addressed by the Prophet Muhammad within the scope of his mission as a "warner," particularly in relation to moral values. A preliminary review has shown that many works addressing the Prophet's warnings, prohibitions, and admonitions either overlook this dimension or treat it only in a superficial manner. Accordingly, the present study focuses primarily on identifying the common themes of these warnings, their connections with universal values, and the aspects through which they maintain relevance for contemporary individuals. At the core of this research are the narrations that begin with expressions frequently employed by the Prophet to caution individuals against harmful attitudes and behaviours, such as "avoid" (*ijtanibū*) (اجتنبوا), "fear/beware" (*ittaqū*) (اتقوا), and "beware/abstain" (*īyā'ukum*) (إياكم). These reports were compiled from major hadith sources—especially collections dedicated to awāmir and nawāhī — and were analyzed with respect to style and content. The narrations were subsequently classified and evaluated in terms of the moral values they convey. The findings indicate that all behaviours from which the Prophet urged people to refrain embody essential moral principles, including faith and monotheism, servitude ethics toward God, indi-

vidual and social virtues, the rights of individuals and the public, family and privacy, and human responsibility toward the environment and other living beings. The expression “*do not approach*” (اجتنبوا) demarcates protective boundaries around hazardous behaviours; “*fear*” (اتقوا) serves as a spiritual shield safeguarding the heart from internal dangers; and “*beware*” (إياكم) functions as an alert against imminent threats. These expressions collectively reflect a three-tiered warning strategy (preventive, protective, and deterrent). It was further observed that each warning is reinforced by an alternative virtue and balanced with a promising discourse of encouragement. The positive impact and constructive transformation these admonitions produced within the community of the Prophet’s Companions demonstrate that such warnings remain universally valid across all times and generations, and that adherence to them enables the formation of an ethically sound society. Thus, the reinterpretation of the Prophet’s teachings in every era through new methods and approaches does not constitute redundancy or a waste of time; rather, it facilitates individual self-awareness, strengthens social justice, and contributes to the nurturing of universal moral values.

Keywords: Hadith, Prophet, Warning, Morality, Semantics.

Giriş

İnsan, yaratılışı itibarıyla iyilik ve kötülüğe, iman ve inkâra yönelme potansiyeline sahip bir varlık olup doğuştan günahkâr veya fâsık değildir. Onun hakka, doğruya ve güzel ahlâka yönelmesi ancak bilinçli eğitim, etkili nasihat ve ilahî lütulla gerçekleşir. Bu nedenle insan, daima rehberliğe ve irşada ihtiyaç duyar. “Emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker”, her müminin temel vazifesi olarak bu ihtiyaca dinî zemin teşkil eder. Nitekim peygamberler, insanları hakka yönlendirmek ve adaleti tesis etmek amacıyla gönderilmiştir. Kur’ân’da bu gerçek, “*Andolsun, biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik; beraberlerinde kitabı ve mizanı da indirdik ki insanlar adaleti ayakta tutsunlar...*” şeklinde beyan edilir.¹

Bu bağlamda insanın asli sorumluluğu, fitratındaki temizliği korumak ve günahla kirlenen kalbini samimi tövbe ile arındırmaktır. İslam, kuldan mutlak günahsızlık değil; hatasını fark edip dönüş iradesi göstermesini ister. Hz. Peygamber’in, “*Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyip ardından tövbe eden bir toplum getirirdi*”² şeklindeki beyanı, ilahî rahmetin, hatayı inkâr eden değil, onu kabul edip arınmaya yönelen kullar üzerinde tecelli ettiğini gösterir. Dolayısıyla

¹ İsmail Karagöz, “Âl-i İmrân Sûresinin 104. Âyeti Bağlamında Ma’rûfu Emir ve Münkeri Men Görevi”, *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (2023), 472.

² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahih-i Müslim*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaat İsa el-Bâbî el-Halebî, 1374), “Tevbe” 9.

İslam ahlâkında değerli olan, hiç hata yapmamak değil; hatasını bilip onu telafi etmektir.³

İnsanın zaafılarını görüp doğruya yönelmesi, ilahî rehberlik olmadan tam anlamıyla mümkün değildir. Bu sebeple peygamberlerin gönderilmesi, bireysel ve toplumsal arınma için zorunlu görülmüştür. Sınırlı akıl, dünya ve âhirete dair tüm fayda ve zararları kavrayamaz; bu nedenle Allah, insanlara kendi içlerinden elçiler göndermiştir.⁴ Vahiy ile desteklenen bu elçiler, ahlâkî örneklik sergileyerek insanları tezkiye etmiş ve hakikate ulaştırmıştır. Onların getirdiği mesajlara uyan toplumlar dünyada istikamet ve huzura, âhirette ise kurtuluşa erişmiş; böylece kıyamet günü öne sürülecek mazeretler⁵ ortadan kalkmıştır.⁶

İslâm, ilahî dinlerin son halkası ve insanlığın dünya ile âhiret saadetini hedefleyen yegâne hak dindir. Yüce Allah, insanı üstün bir varlık olarak yaratmış; onun selâmeti için inanç, ibadet ve ahlâka dair esasları Kur'an ve bu mesajın canlı örneği Hz. Peygamber aracılığıyla bildirmiştir. Kurtuluşun, ancak peygamberlerin rehberliğine ittibâ ile mümkün olduğu gerçeği, İslâm'ın temel ilkeleri arasında yer alır. Zira vahyi en doğru anlayan ve en kâmil biçimde yaşayanlar, hiç şüphesiz peygamberlerdir.

İlahî rahmet elçilerinin son halkası, “âlemlere rahmet” olarak gönderilen⁷ Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. O, Kur'an'ın da işaret ettiği üzere yüce bir ahlaka sahiptir.⁸ Allah'a ve ahiret gününe iman edenler için O'nda en güzel örnek vardır.⁹ Hz. Âişe'nin “Onun ahlakı Kur'an'dı.”¹⁰ Şeklindeki ifadesi, O'nun ahlâkî güzelliklerinin Kur'an kaynaklı olduğunu ve hayatının Kur'an'ın bir yansımasından ibaret bulunduğunu açıkça ortaya koyar. Hz. Peygamber, İslam'ın ebedî ve evrensel ilkelerini kendi haya-

³ Muammer Bayraktutar, “Kur'an Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi”, *Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR)* 6/2 (2022), 252.

⁴ Âl-i İmrân 3/164.

⁵ en-Nahl 16/89.

⁶ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-Şerî'a (Erdemli Yol)*, thk. Ebû'l-Yezi el-Acemî, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 158.

⁷ el-Enbiyâ 21/107

⁸ el-Kalem 68/4.

⁹ el-Ahzâb 33/21.

¹⁰ Müslim, “Müsafirîn” 139.

tında en güzel şekilde tatbik etmiş ve bu suretle Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmuştur.

Hiz. Peygamber'e, tevdi edilen beşîr (müjdeleyici) ve nezîr (uyarıcı) misyonu nübüvvet kurumunun müşterek vazifesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hakikat birçok ayette açıkça vurgulanmış; Hiz. Peygamber'in insanları cennetin mükâfatıyla müjdelediği, cehennem azabına karşı ise uyardığı bildirilmiştir. O, bu inzâr sorumluluğu çerçevesinde insanları şîrk, zulüm, yalan, haram kazanç, kul hakkı gibi her türlü ahlâkî sapmadan sakındırmış; birey ve toplum için zararlı tüm kötü alışkanlıklara karşı uyarmıştır. Bu uyarıcı yönü hem klasik kaynaklarda hem de modern akademik çalışmalarda geniş biçimde işlenmiş ve ilahî rahmetin bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.

Hadis literatürüne tasnif açısından bakıldığında, ale'l-ebvâb, ale'r-ricâl ve ale'l-ahrûf olmak üzere üç temel sistemde eserlerin kaleme alındığı görülür.¹¹ Bunların yanı sıra daha sonraki dönemlerde alimler farklı usul, yöntem ve içeriklere sahip yeni eser türleri geliştirmiş, hadis literatürüne pek çok yeni eser ve yöntem kazandırmışlardır. Bunlardan biri de "Evâmir ve Nevâhî" başlığı altında toplanan eserlerdir. Bu çalışma söz konusu türe dâhil metinleri konu edinmiştir.¹²

Hiz. Peygamber'in peygamberlik görevleri, ümmetine yönelik uyarı ve müjdeleri, yasaklayıcı nehiyleri, eğitim metotları ve insanlığı doğru yola sevk etme konusundaki üstün gayreti hem klasik kaynaklarda hem de çağdaş akademik literatürde çok yönlü biçimde ele alınmıştır. Bu çerçevede, onun bıraktığı ebedî rehberlik mirasını konu edinen çok sayıda tez, makale, araştırma ve bildiri yayımlanmış; her biri, Hiz. Peygamber'in farklı bir yönüne ışık tutmuştur. Özellikle onun nehiyleri, ikaz ve sakındırmaları, ümmetini yanlış davranışlardan uzaklaştırma çabası ve buna karşılık verdiği müjdelere bağlamında ortaya koyduğu uyarılar hem bireysel hem toplumsal düzeyde örneklik teşkil eden ev-

¹¹ Mücreba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13-16; İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 49-50; Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu, 2005), 191-240.

¹² Sezai Engin, "Hadis Tasnifinde Evâmir ve Nevâhî Literatürü", *Marîfe* (Bahar 2014), 54-73;

rensel ilkeler sunmuştur.¹³ Nitekim bu literatür, Resûlullah'ın uyarıcı vasfını hem teolojik hem pedagojik perspektiflerden ele almakta; İslâmî davetin temel unsurlarından biri olan inzârın (uyarma/sakındırma) dinî, ahlâkî ve eğitsel önemini belirginleştirmektedir.

Benzer nitelikteki araştırmalar tez düzeyinde de ele alınmış ve kayda değer çalışmalar ortaya konmuştur.¹⁴ Yaptığımız ön literatür taraması ve değerlendirme sonucunda, yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak, Hz. Peygamber'in müjdecî ve uyarıcı görevleri ile bu görevler çerçevesinde yönelttiği uyarıların içerikleri, mahiyetleri ve ümmeti bağlayıcılığına odaklandığı görülmüştür. Bu akademik çalışmalar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) müjdecî ve uyarıcılık görevlerini farklı açılardan ele alarak, onun tebliğ yöntemlerini, toplumsal rehberliğini ve bireylerin manevî gelişimine katkılarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir. Ancak bu ikaz ve yasaklamaların genel anlamda ahlâkî değerler açısından nasıl okunabileceği, nasıl yorumlanabileceği, ortak vurgularının neler olduğu ve ahlâkî bağlayıcılık düzeyleri gibi hususların görece sınırlı biçimde işlendiği tespit edilmiştir. Bu durum, alanın derinlemesine incelemeye açık olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışma, Hz. Peygamber'in "uyarıcılık" misyonu çerçevesinde insanlara yönelttiği uyarı ve ikazların, ahlâkî değerler bağlamında ne anlam ifade ettiğini genel hatlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda,

Sezai Engin, *Hız. Peygamberin Yasakları: Anlam ve Yorum Açısından Hadislerdeki Nehiyler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 138-173. Bahsi geçen eserler hakkında daha detaylı bilgi için bu çalışmalardan istifade edilebilir. Çalışmalarda genel anlamda nevâhî türü eserlerin genel özellikleri ve kaleme alınış amaçları ile her tanıtımı yapılan her bir eser hakkında açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

¹³ Geniş bilgi için bk. A. Hümeýra Aslantürk, "Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hz. Muhammed", *II. Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler, 20 Nisan 1999* (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi, 2000), 155-164; Bayraktutar, "Kur'an Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi"; Engin, "Hadis Tasnifinde Evâmîr ve Nevâhî Literatürü"; Fikret Karaman, "Ma'rufu Emretme ve Münkeri Nehyetme Görevi Hakkında Bir Değerlendirme", *Diyanet İlmi Dergi* 31/2 (1995), 15-32; Ahmet Özdemir, "Resûlullah'ın Günahlardan Sakındırırken Başvurduğu Başlıca Yöntemler -Sahih-i Müslim Özelinde-", *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi* 6/2 (2019), 307-327.

¹⁴ Osman Demir, *Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in İnzâr Yönü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Turgay Gündüz, *Kur'an'da İnzâr Metodu ve Eğitsel Değeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); Morteza Soleimani, *Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşîr ve İnzâr* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Engin, *Hız. Peygamberin Yasakları*.

söz konusu uyarıların ortak temaları, evrensel değerlerle olan ilişkisi ve günümüz insanına hitap eden yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın merkezinde, Hz. Peygamber'in hadislerinde sıklıkla kullandığı ve bireyleri zararlı tutum ve davranışlardan sakındırmayı hedefleyen “اجتنبوا” (kaçının), “اتقوا” (sakının/korkun), “إياكم” (özellikle uzak durun/sakının) gibi ifadelerle başlayan rivayetler yer almaktadır. Bu ifadelerle başlayan veya bu üslupla şekillenen hadisler, yalnızca bireysel ahlâkî değil, toplumsal düzeni de gözetken uyarılar içermektedir. Dolayısıyla çalışmada, bu hadislerin içeriği, dilsel özellikleri, ahlâkî hedefleri ve güncel yansımaları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. Hz. Peygamber'in Üç Aşamalı Uyarı Yöntemi: Önleyici, Koruyucu ve Caydırıcı

Asıl konuya geçmeden önce, ele alacağımız meseleyle doğrudan ilişkili olan bazı temel kavramlara kısaca değinmek, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, özellikle uyarma, sakındırma ve ahlâkî bilinçlendirme çerçevesinde sıklıkla karşılaşılan “نذير” (uyarıcı), “اجتنبوا” (kaçının), “اتقوا” (sakının/korkun) ve “إياكم” (özellikle sakının) gibi kavramlar dikkat çekicidir. Bu ifadeler, hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadis literatüründe bireyin ahlâkî sorumluluğunu pekiştiren, toplumsal düzeni muhafaza eden ve manevî uyanıklığı teşvik eden temel uyarı kalıplarıdır. Her biri, muhatabın duyarlılığını artırmayı ve onu zararlı davranışlardan uzaklaştırmayı hedefleyen güçlü retorik araçlardır. Bu yönleriyle, Hz. Peygamber'in uyarıcılık misyonunun dilsel ve kavramsal temellerini oluşturarak konunun kavranmasında anahtar bir rol üstlenecektir.

“Nezîr” kelimesi, sözlükte “korkulan bir durumu bilip ondan sakınmak” anlamındaki nezr (نذر) veya nizâre kökünden türetilmiş olup, “korku ve endişe uyandıran bir durumu önceden haber vererek insanları uyarmak, sakındırmak” manasında kullanılmaktadır.¹⁵ Bu çerçevede “Uyarmak”; bir

¹⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414), “Lisânü'l-'Arab”, 5/201; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfâhânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1412), 487.

kimseye herhangi davranışta bulunmasını veya bulunmamasını söylemek, ikaz etmek, görevini gereği gibi yapmayan kimseye nasıl davranması gerektiğini hatırlatmak ve ihtarda bulunmak şeklinde tanımlanabilir.¹⁶ “Sakındırmak” ise; korkulacak bir durum olmasın diye “Sakin ha! yapma, yapmaktan çekin” anlamında, yapılması istenmeyen bir davranışa engel olmak demektir¹⁷ ve bu anlamıyla, sevince vesile olan haber verme anlamındaki “*tebşir*” (تبشیر) kavramının karşıtı olarak değerlendirilir.¹⁸ Kavram, dine davet usullerinden biri olarak da kabul edilir ve bu çerçevede yapılan uyarı faaliyetine inzâr, bu uyarıyı gerçekleştiren kimseye ise nezâr veya münzir denir. Münzir, klasik kaynaklarda genellikle “henüz tehlikenin farkında olmayan bir topluluğu, karşı karşıya bulundukları tehlike konusunda haberdar eden kimse” şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in risâlet görevlerinden biri olan “inzâr”, hem bireysel hem toplumsal ahlâkın inşasında temel bir rol oynamaktadır.¹⁹ Kaynaklarda inzâr kavramı genellikle terhîb çerçevesinde ele alınır. Bu bağlamda, tergîb teşvik ve sevk etmeyi, terhîb ise korkutma ve sakındırmayı ifade eder. İnzâr, bu ikinci başlık altında yer alır ve peygamberlerin uyarıcı misyonunu temsil eder.²⁰

Terim olarak inzâr, dinî hakikatleri ulaştırmanın yanı sıra, muhatabı şerden ve kötü fiillerden sakındırmayı da içeren kuşatıcı bir kavramdır. Bu yönüyle emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker işlevini de kapsar; kişinin gâflî hâlden uyanmasını, sonuçlarını öngöremediği günahlara karşı bilinç geliştirmesini sağlar. Ancak bu uyarının amacı, salt korku telkini değil; bireye ilâhî sorumluluğunu hatırlatarak, onu bilinçli ve sorumlu bir tutuma yönlendirmektir.²¹

¹⁶ Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), “Uyarmak”, 2426.

¹⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2013.

¹⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, ed. Asım Cüneyd Köksal– Murat Kaya (İstanbul: Matsis Matbaa Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 2021), 4–284.

¹⁹ Hayati Hökelekli, “İnzâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/358.

²⁰ Demir, *Hadisler Işığında Hz. Peygamber’in İnzâr Yönü*, 18; Metin Korkmaz, *Kur’an’ı Kerim’de İnzâr ve Tebşir Kelimelerinin Kullanımı ve Bunların İnsan Davranışlarına Yansımaları* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 4–5.

²¹ Turgay Gündüz, “Pedagojik Açıdan Kur’an’da ‘İnzâr’ Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (01 Ocak 1998), 524–525.

İnzâr, esasen peygamberlere ait bir görev olmakla birlikte Kur'ân'da münzir ismi Allah'a nisbet edilmiş²² birkaç âyette fiil sîgasıyla²³, ayrıca nezîr kelimesiyle²⁴ bunun çoğulu olan nüzür Allah'a izâfe edilmiştir.²⁵ Allah'ın inzâr edici olması, insanların davranışlarından haberdar olduğunu ve onların doğru yolu bulmaları için her türlü vesileyi yarattığını ifade eder.²⁶

“İctenibû” (اجْتَنِبُوا) ifadesi, Arapçada “c-n-b” (ج-ن-ب) kökünden türeyen ve sekizinci bâba ait müteaddî bir fiildir. Bu kök, “yan, taraf” anlamına gelir ve buradan hareketle “bir şeyden uzak durmak, yaklaşmamak” anlamını kazanır. “İctinâb” kelimesi, sözlüklerde genellikle “kaçınmak, sakınmak, uzak durmak” şeklinde tanımlanır. Bir şeyden bilinçli olarak uzak durmayı ifade eder.²⁷ Terim olarak “ictinâb”, sadece fiilen yaklaşmamakla sınırlı değil, kalbî ve zihnî bir kopuşu da kapsar. Bu yönüyle fıkıh usulündeki “seddu’z-zerâyî” (kötüye götüren yolları kapatma) ilkesiyle benzeşir ve yasak fiilin kendisi kadar ona götüren öncüllerden de kaçınmayı telkin eder. Dolayısıyla “ictinâb” ifadesi, yalın bir yasaktan daha çok, önleyici bir tedbiri öğretir; “yanına yaklaşılması dahi istenmeyen” fiilin ne denli tehlikeli olduğunu vurgular.

“İttekû” (اتَّقُوا), emri ise, Arapçada “v-q-y” (و-ق-ي) kökünden türeyen ve sekizinci bâba ait “korkunuz” anlamında müteaddî bir emir fiilidir. Kök anlamı, “korumak, sakınmak, önlem almak”tır. Bu kökten gelen “takvâ” kelimesi, bir tehlikeye karşı bilinçli bir şekilde korunma çabasını ifade eder. Sözlüklerde “ittikâ” (إِتْقَاء), “kendini korumak, kaçınmak, sakınmak” olarak tanımlanır. Bu fiil, sadece bir korku hali değil; bilgi, bilinç ve sorumluluk temelli bir saygı ve dikkatle davranmayı ifade eder.²⁸ Hadislerde de “ittekû” ifadesi, Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi teşvik eden bir uyarı olarak sıklıkla geçer. “İttikâ” esasen “vikâye”yi benimsemek, yani bilinçli bir koruma alanına girmektir. Vikâye, kişinin

²² ed-Duhân 44/3.

²³ el-Mü'min 40/15; en-Nebe' 78-40.

²⁴ el-Mülk 67/17.

²⁵ el-Kamer 54/16,18,21,30,37,39.

²⁶ Hökelekli, “İnzâr”, 22/358.

²⁷ İbn Manzûr, “Lisânü'l-'Arab”, 1/287.

²⁸ İbn Manzûr, “Lisânü'l-'Arab”, 15/403-405.

kendisini zarar verebilecek durumlardan özenle sakınmasıdır. Bu yönüyle ittikâ ve ondan türeyen takvâ, bireyin kötülüklerden uzak durmak için dikkatli ve tedbirli bir hayat sürmesini ifade eder. Bu nedenle kelime, korkmak, sakınmak ve çekinmek anlamlarını da içerir.²⁹

Takvâ kelimesi Arapça “vikaye” (الْوَقَايَة) kökünden türetilmiştir ve sözlükte; “korunmak, sakınmak, saygı göstermek, itaat etmek, dindar olmak, korkmak” gibi anlamlar taşır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, “et-Ta‘rîfât” adlı eserinde takvâyı, “Allah’a itaati esas alarak O’nun azabından korunmak; bu da kişiyi cezayı gerektiren fiillerden uzak tutmakla mümkündür” şeklinde tarif eder.³⁰ Kur’ân’da “takvâ” ve aynı kökten gelen çeşitli türevleri ile 285 kez geçmektedir. Bu kullanımların bir kısmı sözlük anlamında, bir kısmı ise terimleşmiş biçimiyle yer alır. Hadislerde de takvâ, bireyin sorumluluk bilinci ve ahlâkî hassasiyetini ifade eden temel bir değer olarak öne çıkar.³¹

Korkunuz! (اتَّقُوا) şeklindeki uyarı üslubu, daha çok yapılması istenmeyen fiillerin doğurabileceği olumsuz sonuçlara dikkat çekmek amacı taşır. Bu ifade tarzı, insana yalnız dışsal bir yasaklama sunmakla kalmaz; aynı zamanda Allah’ın huzurunda hesap verme bilincini pekiştirerek kişide derin bir sorumluluk duygusu oluşturmayı hedefler. Böylece kişi, günah ve hatalardan uzak durmayı manevî bir koruma bilinci ile içsel bir mekanizma ile gerçekleştirir.

Hız. Peygamber’in hadislerinde insanları uyararak ve yapılması hoş olmayan davranışlardan sakındırmak amacıyla kullandığı ifadelerden bir diğeri ise sakının! (إِيَّاكُمْ) kalıbıdır.

Sakının! (إِيَّاكُمْ) ifadesi, Arapçada uyarı ve sakındırma amacıyla kullanılan özel bir zamir kalıbıdır. Bu yapı gramer açısından munfasıl (ayrı yazılan) meful zamiridir ve tahzîr (sakındırma) üslubunun önemli bir aracıdır. Muhatabını olası bir yanlış davranıştan önce uyarmak, dikkatini çekmek ve sakındırmak için kullanılır.

²⁹ Orhan İyibilgin, “Müslüman Şahsiyetinin Korunmasında Takvâ Kavramı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/25 (15 Ocak 2024), 178.

³⁰ Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta‘rîfât*, ed. Komisyon (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1403), 65.

³¹ Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/484.

“Tahzîr” (تَحْذِيرٌ) kelimesi Arapçada, çekinmek, korkmak/korkutmak, uyanık olmak/uyarmak, tedbirli olmak, engellemek ve sakınmak/sakındırmak anlamlarına gelir.³² Kelimenin gerek sözlük ve gerekse terim anlamı hakkında pek çok dil bilimci, müfessir farklı farklı tanımlar dile getirmişler, her biri konuyu farklı yönleriyle derinlemesine işlemişlerdir. Ancak neticede her birinin vardığı nokta tahzîrin uyarma ve sakındırma içerdiği, muhatabını işlenmesi muhtemel bir fiilden uzak tutmasıdır.³³ Hz. Peygamber de ümmetini her türlü kötü, çirkin, zararlı ve insanı dünya ve ahirette sıkıntıya sokacak tutum ve davranışlara karşı önceden uyar-mış, dikkatlerini bu noktada yoğunlaştırmalarını ve her zaman bilinçli ve uyanık davranmalarını istemiştir.³⁴

Netice itibariyle; “yaklaşmayın” (اجْتَنِبُوا) ifadesi tehlikeli davranışların etrafında korunması gereken sınırları belirleyen önleyici bir çerçeve çizer; “korkunuz” (اتَّقُوا), kalbi manevî tehlikelere karşı bir koruyucu bir zırhla kuşatır; “sakının” (إِيَّاكُمْ) ise yaklaşan tehdide karşı uyarıcı/caydırıcı bir siren işlevi görür. Bu üç kavram birlikte düşünüldüğünde, İslâm ahlâk eğitiminde “önleyici, koruyucu ve caydırıcı” esaslarına dayalı üç aşamalı bir uyarı mekanizmasının inşa edildiği görülür. Böylece tahzîr, sadece menedici bir söylem değil, bireyin iç denetimini güçlendiren ve toplumsal düzeni tahkim eden bütüncül bir pedagojik strateji olarak tezahür eder.

³² İbn Manzûr, “Lisânü'l-‘Arab”, 4/175-176; Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, ed. Muhammed Abdüsselam Hârûn (Kahire: Muesesetü'l-A'lemî, 1410), 1/1/164-165; Meceduddin Ebu Tahir Muhammed b Yakub el-Feyruzabadi, *el-Kamus el-Muhit* (Beyrut: Müessesetü'r-Resale, 2005), 373-374; Ahmed Muhtar Abdulhamid Omar, *Mucem el-Luga el-Arabiyye el-Muasıra*, ed. Yardımcı ekip (Kahire: Alemü'l-Kütüb, 2008), 1-4/1/461-463.

³³ Habip Uz, *Arap Şiirinde Tahzîr ve İğramın Üslup Bakımından İncelenmesi* (Konya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 18-20; Cumali Baylu, “Arap Dili Gramerinde Tahzîr Üslubunun Lafız ve İrâb Problemi”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 20 (30 Haziran 2023), 352-355.

³⁴ Bu lafızların yer aldığı örnek rivayetler için bk.;

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ؛ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اجْتَنِبُوا الشُّبُعَ الْمُؤَيَّقَاتِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقُوا (الظلم؛ فَإِنَّ الظلمَ ظلماتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

2. Kur'ân Perspektifinden Hz. Muhammed'in Uyarıcılık Misyonu

İnsan, fıtratı gereği arınmaya ve ilahî rehberliğe muhtaç bir varlıktır. Bu nedenle Yüce Allah, ona peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiş ve akıl lütfetmiştir. Kur'ân'a göre peygamberlerin vazifesi; ilahî ayetleri tebliğ etmek, kalpleri arındırmak ve hikmetle eğitmektir. Böylece ilim ve ahlâk temelli bir tezkiye süreci başlatılmış, ancak bu süreçte bireyin kendi nefsinin arındırma sorumluluğu da vurgulanmıştır.³⁵

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin misyonunu “müjdeleyici ve uyarıcı” olmak şeklinde tanımlar. Bu görev, ilahî hakikatin tebliği yoluyla insanları hayra yönlendirmeyi ve şerden sakındırmayı amaçlar. Kehf Sûresinde, “*Biz peygamberleri yalnızca müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndeririz...*”³⁶ buyrulurken bu işlev açıkça vurgulanır. En'âm Sûresinde ise, “*Biz peygamberleri ancak müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Kim iman eder ve nefsinin ıslah ederse onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir*”³⁷ denilerek, bu çift yönlü görevin sonucu olarak dünya ve ahiret saadeti müjdelenir. Böylece Kur'ân, peygamberlerin tebliğ görevini rahmet ve tehdidi dengeleyen bir yöntemle sunar.

Bütün bu ayetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, peygamberlerin en temel görevlerinden biri insanları hakka davet etmek, onları yanlış inanç ve davranışlardan sakındırmak, iman ve sâlih amele teşvik ederek hem dünya hem de ahiret saadetlerine ulaşmalarını sağlamaktır. Uyarıcılık görevi hem ilahî rahmetin bir tecellisi hem de bireysel ve toplumsal felaketlerin önüne geçilmesi açısından Kur'ân'da hayati bir misyon olarak takdim edilir.

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin tebliğ ve inzâr görevlerini yürütürken herhangi bir maddî menfaat beklentisi taşımadıklarını da vurgular. Onlar bu ulvî görevi, yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak ve kulluk sorumluluğunu yerine getirmek için üstlenmişlerdir. Hz. Nûh'un (a.s.) dilinden nakledilen “*Ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bu görevim karşılığında sizden hiçbir*

³⁵ Bayraktutar, “Kur'ân Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi”, 257.

³⁶ el-Kehf, 18/56

³⁷ el-En'âm, 6/48

ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir."³⁸ beyanı bu hakikati açıkça ortaya koyar. Benzer ifadeler diğer peygamber kıssalarında da tekrar edilerek³⁹ davetin samimiyet ve ihlâs üzere kurulduğu, ilahî mesajın iletiminde maddî hesapların yeri olmadığı gösterilir. Böylece peygamberlerin uyarıcılığı, dünyevî beklentilerden arındırılmış, ahlâkî sorumlulukla ve kulluk bilinciyle yoğrulmuş bir tebliğ faaliyeti olarak temayüz eder.

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin tebliğ misyonunu özellikle "beşîr" (müjdeleyici) ve "nezîr" (uyarıcı) vasıflarıyla öne çıkarır. Bu nitelemeler, sadece görev tanımı değildir; peygamberler ile muhataplarının ortak beşerî yönlerine, zaaf, umut, korku ve beklentilerine hitap eden bir irşad stratejisini de ifade eder. Böylece Kur'ân, mesajını iletirken muhatapların psikolojik ve toplumsal gerçekliğini dikkate alan, insan merkezli bir üslup benimsediğini ortaya koyar.⁴⁰

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gönderiliş gayesi de aynı bağlamda ifade edilmiştir: *"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik)."*⁴¹ Bu ayette Peygamberimizin tebliğ görevine üç temel işlev yüklenmektedir: Şahitlik yapmak, müjdelemek ve uyarmak.

Hz. Peygamber'in risalet görevi, âyetleri insanlara ulaştırmak, Kitap ve hikmeti öğretmek ve ahlâkî arınma olmak üzere üç temel unsurdan oluşur. Bu görevler ilk olarak Hz. İbrahim'in duasında dile getirilmiş,⁴² ardından Kur'ân'ın farklı surelerinde⁴³ tekrar edilmiştir. Zemahşerî'nin de ifade ettiği üzere, Allah Teâlâ, peygamberini insanlara ilahî âyetleri okuyup tebliğ etmesi, Kur'ân'ı ve onunla gelen hikmeti yani şariat hükümlerini öğretmesi ve onları manevî bakımdan tezkiye etmesi, yani şirkten, bâtıl inançlardan ve nefsin kötü eğilimlerinden arındırması için göndermiştir. Bu görev, A'râf Sûresi'nin 157. âyetinde beyan edildiği

³⁸ eş-Şuarâ, 26/106-110.

³⁹ bk. eş-Şuarâ, 26/127, 145, 164, 180.

⁴⁰ Mehmet İlhan, "Kuran'da Peygamberin Görev ve Özellikleri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2015), 92.

⁴¹ el-Ahzâb, 33/45,46.

⁴² el-Bakara, 2/129.

⁴³ el-Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; el-Cuma, 62/2.

üzere, helal ve temiz olan şeyleri meşru kılmak, kötü ve murdar olanları ise yasaklamak suretiyle gerçekleşir. Böylece Hz. Peygamber, sadece bir tebliğci değil, aynı zamanda toplumu arındıran, eğiten ve ilahî hakikatleri kavratran bir elçi olarak vazifelendirilmiştir.⁴⁴ Bu çerçevede Hz. Peygamber'in misyonu yalnızca tebliğ değil, aynı zamanda eğitici, arındırıcı ve dönüştürücü bir süreçtir. Sünneti ise, bu yönüyle bir ahlâk ve irşad sistemi olarak sadece kendi zamanı için değil zaman ve mekân üstü evrensel bir eğitim modelidir.⁴⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e, insanları günah ve azaba karşı uyarması sebebiyle "nezîr" ve "münzir" vasıfları verilmiştir. O, ilâhî emirlere karşı gelenleri cehennem azabına karşı ikaz etmiş; günahların hem dünyada hem ahirette ağır sonuçlar doğuracağını bildirmiştir. "*Onlar, hayırdan yarışıyorlar; rahmetimizi umarak ve azabımızdan korkarak bize dua ederlerdi*"⁴⁶ ayeti, bu inzârın umut ve korku dengesine dayandığını göstermektedir. Ayrıca Kur'ân'da on iki yerde⁴⁷ geçen "*nezîrun mübîn*" ifadesi, Hz. Peygamber'in uyarı misyonunun açık ve net oluşuna dikkat çeker.⁴⁸

Hz. Peygamber'in, tebliğ ettiği hakikate sırt çeviren inkârcıların tavırları karşısında duyduğu üzüntü, Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilir: "*Onlar iman etmiyorlar diye, neredeyse kendini helâk edeceksin.*"⁴⁹ Bu ayet, onun risâletini salt bir bildirim/tebliğ faaliyetinin ötesine taşıyan rahmet ve hidayet kaygısının yoğunluğunu gösterir. Sadece ilahî emri yerine getirmekle yetinmeyip muhataplarının iman etmesi için gönülden çaba sarf eden Hz. Peygamber, bu yönüyle yalnızca bir davetçi değil, aynı zamanda insanlığın kurtuluşu için yanan bir kalbin sahibidir. Söz konusu hassasiyet, onun risâlet görevinin evrensel bir rahmet misyonuna dayandığını ortaya koyar.⁵⁰

⁴⁴ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmidü't-Tenzil ve Uyûnü'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Mega Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2016), 6/1/514.

⁴⁵ Bayraktutar, "Kur'ân Bağlamında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi", 257.

⁴⁶ el-Enbiyâ, 21/90.

⁴⁷ el-A'râf, 7/184; Hûd, 11/25; el-Hac, 22/49; eş-Şuârâ, 26/115; el-Ankebût, 29/50; Sâd, 38/70; el-Ahkâf, 46/9.

⁴⁸ Demir, *Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in İnzâr Yönü*, 62.

⁴⁹ eş-Şuârâ, 26/3.

⁵⁰ Metin Korkmaz, *Kur'an'ı Kerim'de İnzâr ve Tebşir Kelimelerinin Kullanımı ve Bunların İnsan*

Kur'ân-ı Kerîm'de Resûlullah'ın hem müjdeleyici hem uyarıcı yönü açıkça belirtilir; ancak özellikle inzâr görevi öne çıkarılır. Bu vurgular her zaman aynı işlevi görmez. Bazı ayetler onun risaletinin hakikatini teyit ederken, bazıları görev alanını çizer; bir kısmı da karşılaştığı zorluklar karşısında manevî destek mahiyetindedir.⁵¹

Hiz. Peygamber, tezkiye görevi doğrultusunda, takvâ merkezli telkinlerle insanları kalbî kirlerden arındırmaya çalışmıştır. Hadislerde özellikle iman, edep, zühd ve rekâik bölümleri, onun küfür, nifak, kibir, riya, kin ve benzeri manevî hastalıkları teşhis ederek takvâ ekseninde nasıl bir irşad yöntemi izlediğini açıkça ortaya koyar.⁵²

Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) müjdeleyicilik ve uyarıcılık fonksiyonu, Kur'ân'da belirli esaslara dayandırılmıştır. Bu görev, kendisinden önceki peygamberlerde olduğu gibi yalnızca tebliğle sorumlu olması, yakın çevresinden başlayarak halkalar hâlinde sürdürmesi, mesajını açık biçimde sunması ve bu süreçte dünyevî karşılık beklememesi gibi ilkelerle çerçevelenmiştir. Tebliğin muhatabı yalnız bir topluluk değil, bütün insanlıktır; içerik olarak da rahmet haberlerini ve azap uyarılarını birlikte ihtiva eder. İnananlara rahmeti, inkarcılara azabı müjdelemesi, uyarılarının sadece mü'minlere etki edeceği ve ikazlara kulak asmayanların vebalinden sorulu olmayacağı vurgulanır.⁵³

Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların yeryüzünde hak, adalet ve doğruluğu tesis etmelerini emrederken, bireysel ve toplumsal sorumluluklarına dikkat çeker. Bu sorumluluk yalnızca kişisel ıslahı değil, toplumsal kötülöklere müdahaleyi ve mazluma yardımı da kapsar. İslam ahlâkında bu görev, "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" ilkesiyle ifade edilmiş; bu sorumluluğu yerine getiren topluluk "*insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmet*"⁵⁴ olarak nitelendirilmiştir. Hiz. Peygamber de kötölöğe karşı elle, dille ve kalple tepki vermeyi imanın bir parçası saymıştır. Bu ilke, İslam

Davranışlarına Yansımaları (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 95; Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 112.

⁵¹ Aslantürk, "Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hiz. Muhammed", 156.

⁵² M. Emin Yıldırım, *Görev ve Yetkileri Açısından Hiz. Muhammed* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 124.

⁵³ Aslantürk, "Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hiz. Muhammed", 164.

⁵⁴ Âl-i İmrân 3/110.

toplumunun ahlâkî yapısının korunmasında merkezi bir rol oynamıştır.⁵⁵ Ve bunu gerçekleştirme noktasında her Müslümanın devredilemez bir sorumluluğu vardır. Bu gerçeklik, bir hadis-i şerifte de aynı gemide seyahat eden yolcular üzerinden temsili bir kurgu ile net bir şekilde ifade edilmiştir.⁵⁶ Bu örnek, toplumun kötülüğe karşı duyarsız kalmaması gerektiğini, bireysel gibi görünen kötülüklerin zamanla toplumsal felakete yol açabileceğini vurgular. Bu nedenle Müslümanlar hem kendilerinin hem de toplumlarının iyiliği için, Hz. Peygamber'in sünnetinde yer alan uyarma ve sakındırma görevini bilinçle yerine getirmekle mükelleftir.

3. Hadislerde Sakınılması İstenilen Davranışların Temel Ahlâkî Nitelikleri

Hz. Peygamber'in "اِنْقُوا" (takvâ sahibi olun), "اجْتَنِبُوا" (uzak durun) ve "إِيَّاكُمْ" (sakının) şeklindeki uyarı kalıpları, basit bir dilsel ikazdan ibaret değildir; İslam ahlâkının temelini teşkil eden kapsamlı/bütüncül bir yönlendirme sistemini ifade eder. Bu kalıplar, bireyin dikkatini çekerek onu yanlış davranışlardan sakındırırken aynı zamanda doğru ve erdemli davranışlara yönlendirmektedir. Böylece Hz. Peygamber hem bireyin içsel arınmasını hem de toplumsal yapının korunmasını hedefleyen ahlâkî bir rehberlik sunmaktadır.

Söz konusu uyarıların mahiyetine bakıldığında, hepsinin ortak bir ahlâkî hedef taşıdığı görülür. Bunlar bireyi zararlı fiillerden uzaklaştırmak, toplumu fesattan korumak ve takvâ temelli bir hayat inşa etmektir. Resulullah, bu uyarılarıyla sadece yasaklama yapmakla kalmamış; aynı zamanda ahlâkî bir alternatif sunarak bireyin yapabileceği erdemli davranışı da göstermiştir. Bu yöntem, pedagojik açıdan son derece işlevsel bir strateji olup, bireyin sorumluluk bilincini artırıcı, vicdanını harekete geçirici ve tercihlerinde yönlendirici bir etki içermektedir.

Hadislerde yer alan bu uyarılar, iman ve ibadet hayatına dair hassasiyetlerin yanı sıra sosyal ilişkilerde dürüstlük, ticarete helallik, ailede

⁵⁵ Ali Çaksu, "İslam ve Ahlak Felsefesi: 'Kötülükten Sakındırma' Prensibinin Yardıma Koşmaya Etkisi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2013), 20.

⁵⁶ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 21/54 (No. 38).

adalet ve merhamet, çevrede sorumluluk ve kamu hakkına riayet gibi çok çeşitli alanları kapsamaktadır. Bu yönüyle söz konusu ikazlar, bireysel ahlâk toplumsal düzenle buluşturan bütüncül bir değerler sistemi sunar. Aynı zamanda bu hadislerde, yanlış ile doğru davranışlar arasındaki karşılaştırmalı anlatım, uyarının etkisini artırmakta ve muhatabın zihninde yerleşik bir ahlâk bilinci inşa etmektedir.

Bu koruyucu ahlâk sistemi, takvâ bilinciyle şekillenen bir erdem inşasını hedefler ve hukuki yasakların ötesine geçerek kalbî boyutları öne çıkarır. Amaç, Allah korkusunu davranışa yansıtan, istikamet sahibi şahsiyetler yetiştirmektir. Nebvî uyarıların kapsadığı alan, iman ve ibadetten sosyal ilişkilere, ticaret ahlâkından aile mahremiyetine, çevre ve kamu hakkına kadar geniş bir yelpazeye uzanır. Şirk, nifak, riyâ, namazı ihmal etme, zekâta cimrilik, gıybet, aldatma, faiz, ölçü-tartı hilesi, eşler arası zulüm, yol ve pazar hakkının gaspı gibi fiiller, bireysel zaafarla toplumsal bozulma arasındaki organik bağ sebebiyle yasaklanır. Buna karşılık adalet, emanet, iffet ve haya, itidal, kardeşlik ve birlik gibi davranışlar övülür, teşvik ve tavsiye edilir. Böylece Nebvî ahlâk, bireysel tezkiye ile kamusal erdemi aynı eksenle buluşturan normatif bir çerçeve sunar.

3.1. Allah'a İman (Takvâ) ve İbadet (Kulluk) Bilincine Aykırı Olmaları

İslam ahlâkının temeli, Allah'a imanı takvâ ile derinleştirip ibadetleri bu bilinçle yerine getirmektir. Hz. Peygamber'in hadislerde dile getirdiği sakındırıcı uyarılar, bu takvâ merkezli bilinci zedeleyen ve kişinin dinî hayatını tehlikeye atan tutumlara yöneliktir. Şirk, ibadette aşırılık, haram kazanç ve küçük günahları önemsememek gibi davranışlar, Allah'ın rızasına aykırı görülmüş ve ümmet bu hususlarda açık biçimde uyarılmıştır.

Her şeyden önce Hz. Peygamber'in şirk konusunda yaptığı uyarılar, tevhit inancının temelini koruma gayesine yöneliktir. Özellikle “karın-canın yürüyüşünden daha gizli”⁵⁷ olarak nitelendirilen gizli şirk, insanın

⁵⁷ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b Ebî Şeybe el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, ed. Sa'd b. Nasır b. Abdülazîz Ebû Habîb eş-Şesrî (Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyye, 1436), 16/261; Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, ed. Ebû Muâz Târik b. Avadullah b. Muhammed - Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. İbrâhim el-Hüseynî (Kahire: Dârü'l-Haremeyn,

niyet dünyasında oluşan sapmaları ve zan temelli inanç kaymalarını hedef almaktadır. Keza, sadece açık inkârı değil, aynı zamanda Allah’tan başkasına tevekkül etme, gösteriş amacıyla ibadet etme gibi içsel yönelimleri de kapsamaktadır. Tevhit inancına zarar veren bu davranış/fil “insanı helake götüren yedi büyük günah” arasında yer alır. Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Yedi helâk edici şeyden sakının: Allah’a şirk koşturmak, sihir yapmak, Allah’ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş gününde kaçmak ve iffetli mümin kadınlara zina iftirası atmaktır.”⁵⁸ Şirkin liste başı olarak hadiste yer alması, onun bireyin öz denetim mekanizmasını dumura uğratması nedeniyledir. Zira insan, Allah’tan başka güç ve otoritelerden korku ve beklenti içine girdiğinde, fiillerinin odağında ilahî rıza değil, beşerî menfaat ve korkular yerleşir. Niyeti ihlas ve samimiyetten uzak riyakâr bir hal alır. Bu da mü’mine yaklaşan bir durum olmaktan uzak çıkar.

İbadet alanında, kesintisiz oruç anlamına gelen visâl orucu gibi bedeni yıpratıcı ve ruhî dengeyi bozan aşırılıklardan sakındırma,⁵⁹ İslam’ın ibadeti bir ruh-beden dengesi içinde değerlendirdiğini gösterir. Aynı şekilde, cemaatle namaz kılınırken saflarda boşluk bırakılmasına dair uyarılar ve bunun “şeytana alan açmak” la sembolleştirilmesi,⁶⁰ ibadetin sadece

1415), 4/10; Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Câmi’u’l-Ahâdis*, ed. Dr Ali Cuma (genel denetiminde araştırma ekibi) (Kahire: Dr. Hasan Abbas Zekî (özel baskı), 1431), 1/313.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahih* (Kahire: Dârü’t-Ta’sil, 1433), “Vesâyâ” 25, hds. no: 2783; Müslim, “İman” 145; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi , *es-Sünen*, ed. Şuayb el-Arnaût – Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dârü’r-Resâle el-Âlemiyye, 1430), “Vesâyâ” 10; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, ed. Komisyon (Kahire: el-Mektebetü’t-Ticâriyye el-Kübrâ, 1348), “Vesâyâ” 12.

⁵⁹ Ebû Ukbe Hemmam b. Münebbih b. Kamil b. Sic el-Yemânî es-San’ânî el-Ebnâvi Hemmam b. Münebbih, *Sahifetü Hemmam b. Münebbih*, ed. Ali Hasan Ali Abdülhamid (Beyrut, Amman: el-Mektebü’l-İslâmî, Dâr Ammâr, 1407), 46; Mâlik b. Enes İmam Mâlik, *el-Muvatta*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâr İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1406), “Sıyâm” 39; Ebû Abdullah eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, ed. Adil Murşid Şuayb el Arnâut (Beyrut: Müessesetü’r-Resâle, 1421), 12/79,166,284; Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behram b. Abdu’s-Samed ed-Dârimî es-Semerkindî ed-Dârimî, *es-Sünen*, ed. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dârü’l-Muğnî, 1412), “Savm” 1745.

⁶⁰ Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, ed. Dârü’t-Ta’sil Araştırma ve Bilgi Teknolojileri Merkezi (Kahire: Dârü’t-Ta’sil, 1437), “Salât” 132; Süyûtî, *Câmi’u’l-Ahâdis*, 10/350; Ali el-Muttakî b. Hüsameddin el-Hindî el-Burhânî Muttakî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Ekval ve’l-Efâl*, ed. Bakrî Hayyânî ve Safvet es-Sakkâ (Beyrut: Müessesetü’r-Resâle, 1405), 7/515.

ferdî bir eda olmayıp aynı zamanda toplumsal bir nizam içerdiğine işaret eder. Bireysel dikkat, cemaat düzenine katkı sunarken ibadet disiplini, toplumsal dirliğin devamını sağlar.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edilen: “Küçük günahları küçümsemekten sakının! Çünkü küçük günahlar bir adamın üzerinde birikerek sonunda onu helâk eder.” hadisindeki durumu Hz. Peygamber şöyle bir örnek vererek açıklar: “Bir topluluk, ıssız bir yerde konaklar. Her biri bir odun parçası getirir. Sonunda bir yığın odun toplanır, ateş yakılır ve içine konulanlar pişirilir.”⁶¹ Hz. Peygamber'in küçük günahları küçümsemeye dair yaptığı bu temsili anlatım, günahın mahiyetine değil, birikiminin doğuracağı ahlâkî deformasyona işaret eder. Maddî kazanç konusunda ise, haram yollarla rızık aramaktan sakındıran, “Rabbiniz olan Allah'tan korkun! Beş vakit namazı kılın, Ramazan orucunu tutun, zekâtınızı verin, yöneticinize itaat edin ki Rabbinizin cennetine giresiniz.”⁶² hadisi sadece ekonomik değil, aynı zamanda akîdevî bir uyarı içermektedir. Zira kul, rızıkın tamamının Allah tarafından takdir edildiğine inanır ve helal dairede sebat eder. Bu bilinç, kulun tevekkül ve sabırla donanmasını sağlar.

3.2. Kişisel Ahlâkî Zafiyet İçermeleri

Yüce Allah tarafından “*şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzere*sin”⁶³ iltifatına mazhar olan Hz. Peygamber, gönderiliş gayesini “Ben, güzel ahlâkî tamamlamak üzere gönderildim”⁶⁴ sözüyle açıkça ifade etmiştir. Onun bu sözü, nübüvvetin en temel hedeflerinden birinin ahlâkî olgunluğu tesis etmek olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber, insanların en hayırlısının, insanlara en fazla fayda sağlayan kimse olduğunu,⁶⁵ kıyamet gününde mizan terazisinde en ağır basacak şeyin de güzel ahlâk olduğunu bildirmiş,⁶⁶ İslâm'ın özü itibarıyla bir ahlâk dini olduğunu vurgulamıştır.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/367,37/467; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî, *es-Sünen*, ed. Şuayb el-Arnaûr vd. (Beyrut: Dâru'r-Resâle el-Âlemiyye, 1430), “Zühûd” 29.

⁶² Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, ed. İbrâhim Arve Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Halebî, 1395), “Sefer” 80, (No:616).

⁶³ Kalem 68/4.

⁶⁴ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ed. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), “Şehadât”, 40, (No. 20782).

⁶⁵ Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Ekval ve'l-Ef'âl*, 15/777, (No. 43065).

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/510, (No. 27518).

Hız. Peygamber, bu prensipten hareketle müminin öfke, kibir, riya, haset, cimrilik, yalan, gıybet ve iftira gibi hem şahsî olgunluğu hem toplumsal barışı zedeleyen tutum ve davranışlardan kesinlikle uzak durmasını emretmiştir. O, uyarılarını hiçbir zaman kırıcı, rencide edici veya mahcup edici bir tarzda değil; muhatabının onurunu koruyan, saygı ve yapıcılığı esas alan bir üslûpla yapmıştır. İşte bu pedagojik hassasiyet, kısa zamanda katı kabile bağları ve cahiliye âdetleriyle şekillenmiş toplumu yüksek fazilet ve erdem zeminine taşıyarak “asr-ı saadet” idealini gerçekleştirmiştir.

Allah’tan korkma ve helal rızık arayışı,⁶⁷ zulüm, cimrilik,⁶⁸ insanları yüzüne karşı övme,⁶⁹ kibir,⁷⁰ haset,⁷¹ hayasızlık,⁷² sarhoş edici maddeler,⁷³ öfkeye kapılmak,⁷⁴ peygamber adına söz uydurmak⁷⁵ ve genel olarak yalan söylemek⁷⁶ Hız. Peygamberin sakındırdığı, ikaz ettiği ve uzak durmaları konusunda insanları uyardığı ahlâkî zafiyetlerden bazılarıdır.

3.3. Aile Huzuru ve Mahremiyetine Zarar Vermeleri

Toplumsal güven ve huzurun temeli, hiç şüphesiz erdemli, dürüst ve inançlı bireylerin yetiştiği; ahlâkî değerlerin esas alındığı ve karşılıklı sevgi ile saygının hâkim olduğu sağlıklı aile yapısıdır. Hız. Peygamber, bireyin ahlâkî gelişiminde ailenin, özellikle de anne-babanın etkisine sıkça vurgu yapmış; bu etkiyi destekleyecek şekilde aile mahremiyetini

⁶⁷ İbn Mâce, “Ticaret” 2, (No.2144).

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/352, (No. 14461); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Beyrut: el-Matbaatu’s-Salefiyye, 1379), 244, 246; Müslim, “Birr ve Sıla”, 56.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/52, 60,110.

⁷⁰ Muttakî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Ekval ve’l-Ef’âl*, 3/525.

⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr* (Haydarâbâd, Dekken: Dâiretü’l-Maârif el-Osmaniyye, ts.), 1/272; Ebû Dâvûd, “Edeb” 51, (No.4903).

⁷² Abdürrezâk, *el-Musannef*, 1/535.

⁷³ Nesâî, “Eşribe” 40, (No.5651).

⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, “Edep”, 6 (No. 27025); Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Mesâbilu’s-Sünne*, ed. Yusuf Abdurrahman el-Mer’âşî vd. (Beyrut: Dâru’l-Ma’rifet, 1407), “Âdâb” 22.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/122,155; Tirmizî, “Tefsiru’l-Kur’an” 1 (No. 2951); Ahmed b. Ali b. Müsenna el-Temîmî el-Mevselî Ebû Ya’lâ, *Müsned-i Ebû Ya’lâ*, ed. Hüseyin Selim Esed (Şam: Dâru’l-Ma’mûn li’t-Turâs, 1404), 5/109.

⁷⁶ Buhârî, “Şehadât” 11; İmam Mâlik, *el-Muvatta*, “Kelâm” 16; Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Basrî et-Tayâlisî, *el-Musned*, thk. Muhammed b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999), 1/7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/147; Müslim, “Birr ve sıla”, 105.

koruyan, aile içi huzuru gözeten ve çocukların maddî-manevî gelişimini önceleyen bir dizi uyarıda bulunmuştur.

Aileyi tehdit eden davranışlar arasında özellikle zinâ⁷⁷ ve onun öncülleri olarak değerlendirilebilecek çirkin söz, uygunsuz bakış, yalnız kalma ve fuhşa teşvik edici her türlü eylemden sakındırmıştır.⁷⁸ Resûlullah (s.a.v.): “Zinâ eden bir kimse, zinâ ettiği esnada mü'min değildir”⁷⁹ buyurarak bu filin sadece aile düzenini değil, imanla bağdaşmayan bir ahlâkî sapmayı da ifade ettiğini bildirmiştir. Aynı ilkeyi pekiştiren “Bir erkek, yanında mahremi bulunmayan bir kadınla baş başa kalmasin”⁸⁰ hadisiyle, iffeti muhafaza edip fitneden kaçınma bilincini yerleştirmiştir. Buna göre nebevî yaklaşım, yalnızca gayrimeşru ilişkiyi değil, ona zemin hazırlayan her söz, davranış ve ortamı da ahlâkî yozlaşmanın başlangıcı olarak görmüş; dolayısıyla yasak fiile değil, fiili doğuran şartlara karşı da öngörülü ve eğitici bir dil kullanmıştır.

Hz. Peygamber, aile huzurunu ve fertlerin maddî-manevî güvenliğini tehlikeye düşüren her türlü eyleme karşı ümmetini titizlikle ikaz etmiştir. Özellikle aile rızkını heba eden, yoksulları mahrum bırakan ve toplumsal çöküşe yol açan kumarı kesin bir ifadeyle yasaklamış,⁸¹ buna paralel biçimde dedikodu ve laf taşımayı, anne-babaya isyanı, malı savurganca harcamayı ve evlâtlar arasında adaletsiz muameleyi de şiddetle nehyetmiştir.⁸² O'nun aileye dair ikazları, yalnızca ailenin kurumsal bütünlüğünü muhafaza etmekle kalmaz; aynı zamanda fertleri iman, iffet

⁷⁷ Ahmed b. Ali b Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî İbn Hacer, *Bulûğ'u'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, ed. Dr. Mâhir Yâsin el-Fehl, (Riyad: Dârü'l-Kabes, 1435), 461; Süyûtî, *Câmi'u'l-Ahâdis*, 1/387.

⁷⁸ Abdullah b. Zübeyr el-Hümejdî, *Müsned-i Hümejdî*, ed. Hasan Selîm Esed ed-Dârânî (Şam, Suriye: Dârü's-Sakkâ, 1996), 2/290; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî İbn Hibban, *Sahîhu İbn Hibbân*, ed. Muhammed Ali Sönmez-Hâlis Aydemir (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1433), 3/226.

⁷⁹ Abdürrezâk, *el-Musannef*, 7/352,354,355; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, “Nikah”, 254; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/71.

⁸⁰ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, “Nikâh”, 260 (No. 18595); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/571; Buhârî, “Nikâh”, 113, (No.5223); Müslim, “Selam”, 20; Tirmizî, “Redâğ”, 16 (No.1171).

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/297.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/168; Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, ed. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selfî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 30/393.

ve takvâ ekseninde inşa etmeyi amaçlayan kuşatıcı bir ahlâk programı ortaya koyar.

3.4. Toplumsal Huzurun (Kamu Düzeninin) Bozulmasına Neden Olmaları

Yüce Allah'ın her millete bir uyarıcı göndermesi,⁸³ ilahî hedefin yalnızca bireyi değil, tüm toplumu dönüştürerek örnek bir medeniyet inşasını gözettiğini gösterir. Bu yüzden Kur'an ve Sünnette, ferdî hataların yanı sıra toplumsal düzen, güvenlik ve adaleti sarsan fiiller de kesin biçimde eleştirilmiştir/yasaklanmıştır. Zulüm, yalan, faiz, yetim malına el uzatma ve haksız kazanç gibi davranışlar hem kişisel ahlâkı hem de kamu düzenini tahrip edici nitelikleri sebebiyle şiddetle yasaklanmış; Hz. Peygamber'in bu uyarıları “*vasat ümmet*”⁸⁴ idealine ulaşmayı amaçlayan kapsamlı bir ahlâk ve toplum inşa programı olarak sunulmuştur.

Hz. Peygamber gerek Mekke gerek Medine döneminde insanlara karşı daima nazik, anlayışlı, hoşgörülü davranmış onların da bu şekilde hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Toplumu oluşturan her bir bireyin değerli olduğunu, üstünlüğün yalnızca takvâ ile mümkün hale geldiğini hatırlatarak⁸⁵ adaletin ırk ve statü farkı gözetilmeden uygulanması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Ey insanlar! Allahtan korkun! Size başınıza Habeşli burnu kesik bir köle bile yönetici tayin edilse, Allah'ın kitabına uygun hareket ettiği sürece onu dinleyin ve itaat edin.”⁸⁶ Hz. Peygamber, zulüm ve haksızlık konusunda yalnızca hür ve Müslüman bireyleri değil; esir, köle ve hatta müşrikleri de kapsayan evrensel bir adalet anlayışı ortaya koymuştur. Savaşlar neticesinde elde edilen esirler, sahiplik ilişkisi içinde değerlendirilse de onlara kötü muamele edilmesi uygun görülmemiş; haklarının korunması için savaş öncesi ve sonrası uyarılarla muhtemel ihlallerin önüne geçilmek istenmiştir.⁸⁷

⁸³ Fâtır, 35/24.

⁸⁴ el-Bakara, 2/143.

⁸⁵ Hucurât, 49/13.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/367; İbn Mâce, “Sünnet”, 6; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 6.

⁸⁷ Feridun Tekin, *Savaş Esirlerine Yönelik Uygulamalar* (Ankara: Fecr, 2022), 145–146.

Toplumsal huzuru bozan her fitneye karşı “Fitnelerden sakının; fitne zamanındaki dil, kılıç yarası gibidir”⁸⁸ diyerek ümmetini uyaran Hz. Peygamber, adaletin suistimalini önlemek için de “Kusâmeden sakının!”⁸⁹ buyurarak cahiliye döneminin bu uygulamasını yasaklamıştır. Güç sahiplerinin zorla mal gaspı ve ganimetin adaletsiz taksimi gibi haksızlıkları reddetmiş; “Zulüm, kıyamet günü karanlıklardan bir karanlık olacaktır”⁹⁰ diyerek her tür zulmü menetmiştir. Ayrıca zandan kaçınmayı, casusluk yapmamayı ve kardeşlik hukukunu korumayı öğütlemiştir.⁹¹ “Yalancı şahitlik Allah’a ortak koşmak gibidir”⁹² hadisiyle Hac 22/30-31’i delil göstererek yalanın adaleti çökerten mahiyetine dikkat çekmiş; yetim malı yemenin helâk edici günahlardan olduğunu hatırlatmıştır.⁹³

Hz. Peygamber, çarşı-pazarın adaletle işlenmesi için ölçü ve tartıda doğruluğu, haksız kazançtan ve aldatmadan kaçınmayı emretmiştir. Gereksiz yeminleri yasaklamış;⁹⁴ hayvanın birkaç gün sağılıp sütü çokmuş gibi gösterilerek alıcıların yanıltılması gibi hileleri de kesin biçimde menetmiştir.⁹⁵ Böylece o, bireysel fazileti kamusal adaletle irtibatlandırarak normatif bir toplumsal ahlak düzeni inşa etmeyi hedeflemiştir.

3.5. Çevre ve Canlılara Zarar Vermeleri

Hz. Peygamber insanlık tarihinde çevre bilinciyle öne çıkan en müstesna örneklerden biridir. Su, hava ve toprağın kirletilmemesi, canlıların zarar görmemesi için çeşitli tedbirler almış; Mekke ve Medine’de bazı bölgeleri koruma altına alarak buralarda ağaç kesimini ve hayvanlara eziyeti

⁸⁸ Abdürrezâk, *el-Musannef*, 10/378; İbn Mâce, “Fiten”, 12.; Ebû Dâvûd, “Fiten”, 3.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 177; Beyhakî, “Fey ve Ganimet” 35, (No.10324).

⁹⁰ Tayâlisî, *el-Musned*, 4/29; İbn Ebi Şeybe, “Zühd”, 62.; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/89, 11/27, 429.

⁹¹ Hemmam b. Münebbih, *Sahîfetü Hemmam b. Münebbih*, 29; Muammer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmî*, ed. Habîbü’r-Rahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403), 2/169; İmam Mâlik, “Hüsnü’l-hulk” 4; Buhârî, “Vasâyâ”, 8; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Beyrut: el-Matbaatu’s-Salefiyye, 1379), 148.

⁹² Buhârî, “Şehâdât”, 11.

⁹³ Buhârî, “Vesâyâ”, 25 (No. 2783); Müslim, “İman”, 145; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 10; Nesâî, “Vesâyâ”, 12.

⁹⁴ İbn Ebi Şeybe, “Büyû”, 300; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/234, 235, 263; Müslim, “Müsakât”, 27; Nesâî, “Büyû”, 5.

⁹⁵ İbn Ebi Şeybe, “Büyû”, 97.

yasaklamıştır.⁹⁶ Tabiatın korunması ve ekolojik dengenin muhafazası için hem sözlü uyarılarda bulunmuş hem de uygulamalarıyla örneklik teşkil etmiştir. Bu tutumunun temel kaynağı Kur’ân-ı Kerîm’dir. Hadislerde çevrenin kirletilmemesi, yeşilin korunması ve doğaya zarar verilmemesi konusunda doğrudan ve dolaylı birçok mesaj yer almaktadır.⁹⁷ Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse şunları zikredebiliriz.

Hz. Peygamber, nefes alan her varlığın değerini vurgulayarak canlılara karşı merhameti dinî bir yükümlülük olarak temellendirir; bu bağlamda hayvanlara taşıyamayacakları yüklerin yüklenmesini⁹⁸ ve onlara eziyet edilmesini yasaklar.⁹⁹ Yavrusu alınıp rahatsız edilen bir kuşun yavrusunun tekrar yuvasına bırakılmasını emretmesi, onun şefkat ve merhamet ilkesinin somut ve öğretici bir örneğidir.¹⁰⁰ Bununla birlikte kamusal alanın korunması da Nebvî ahlâkın bir parçasıdır. Zira Hz. Peygamber, insanların gelip-geçmesine engel olacak şekilde yollar üzerine oturmayı,¹⁰¹ su kenarları, gölgelikler ve yollar üzerine pislemeyi yasaklamış, bu davranışların lanetlenmeye sebep olacağını haber vererek ümmetini sakındırmıştır.¹⁰²

Sonuç ve Değerlendirme

Fıtratı gereği etkiye ve etkilenmeye açık olan insanoğlu tarih boyunca elde etmiş olduğu bilgi ve tecrübe ile kendini geliştirmiş kendisine yeni değerler ve yeni düşünceler katmıştır. İnsanın bu gelişim ve değişimine en büyük etkiyi de şüphesiz ki peygamberler yapmıştır. Son ilahî din İslâm’ın peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.), insanları hem maddî hem de manevî alanlarda eğitmiş, onları doğru bilgiye, erdemli yaşama ve hakikate yönlendirmiştir. Müjdeci (beşîr) ve uyarıcı (nezîr) olarak gönderilmiş olmanın verdiği sorumlulukla ümmetini her türlü yanlıştan uyarmış,

⁹⁶ Maksut Çetin, “Hz. Peygamber’in Çevre Anlayışı” *ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality* (Antalya, y.y., 2016), 931.

⁹⁷ Hüseyin Akyüz, “Çevre Dostu Bir Peygamber: Hz. Muhammed”, *Journal of Turkish Studies* 9/2 (Ağustos 2024), 112.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/165; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 46 (No. 2547); İbn Hibban, *Sahîhu İbn Hibbân*, 3/50.

⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Cihad” 46.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Cihad” 120.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/411; Müslim, “Libas”, 114.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/449; Müslim, “Taharet”, 68.

kötülüklerden sakındırmış, çirkinliklere karşı ikaz etmiştir. Bu uyarı ve ikazlarını yaparken farklı yol ve yöntemler kullanmıştır. Çoğu zaman insanları haram olan davranışlar karşısında önceden bilgilendirerek uyarmış, Allah'ın haram kıldığı davranışın yanlışlığını izah etmiş ve sakınılması için ikazlarda bulunmuştur. Bu ikazlarını, davranışın yapısına, içeriğine ve insanlara olan zararına göre ya keskinleştirmiş ya da hafif uyarılarla insanların dikkatine sunmuştur. Cevâmiu'l-kelim olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber'in bu ikaz ve uyarılarda kullanmış olduğu dil de buna uygun olarak farklılıklar göstermiştir. Yapılan akademik çalışmaların her biri bu üslup ve içerikleri ayrı ayrı incelemiş ve değerlendirmişlerdir. Kimi bu uyarıların fikhî yönünü kimi bağlayıcılık yönünü kimi de edebî üslup ve dil yönünü değerlendirmiştir. Çalışmada bu uyarıların ahlâkî değer açısından ne anlama geldiği, hangi ahlâkî değerleri ön plana çıkardığı veya hangilerinden uzak durulması gerektiği incelenmiştir.

Hız. Peygamber'in insanları uyarırken sıklıkla, "اجْتَنِبُوا" (kaçının), "اتَّقُوا" (sakının/korkun) ve "إِيَّاكُمْ" (özellikle sakının) gibi kavramlarını kullanmaktadır. Bu ifadelerin geçtiği tüm rivayetlerde ya Allah'a karşı işlenmiş olan bir saygısızlık, itaatsizlik, şirk ve büyüklenme gibi kulluğa yakışmayacak bir davranış, ya kişinin gerek maddi ve gerek manevi yapısına zarar verecek bir eylem ya da topluma ve çevreye hâlel getirecek bir uygulama ve fiilin olduğu görülmüştür. Yani bu tür uyarılar yalnızca bireysel ahlakî değil aynı zamanda toplumsal düzeni de dikkate alan bir mahiyet arz eder.

Hız. Peygamber'in "اتَّقُوا" (sakının/korkun), "اجْتَنِبُوا" (kaçının/uzak durun) ve "إِيَّاكُمْ" (özellikle sakının) ifadeleri, İslâm ahlâk anlayışının özünü yansıtan sistemli, sürekli ve bütüncül bir yönlendirme mekanizmasının varlığının önemli ipuçlarıdır. Bu üç uyarı formu günah fiili ortaya çıkmadan önce bireyin dikkatini tehlikeye çeken, onu Allah bilinciyle hareket etmeye, zararlı eyleme mesafe koymaya ve tehlikeye karşı farkındalığını artırarak ayık olmaya sevk eden nebevî uyarılardır.

Metodolojik açıdan Hız. Peygamber'in üslubu mukayeseli sunum, kolaylaştırıcı strateji ve evrensel hitap niteliklerini taşımaktadır. Yasaklanan fiille erdemli alternatifinin yan yana zikredilmesi, zihinde net sınırlar

çizerek tercihi kolaylaştırmıştır. Gerektiğinde “yarım hurma” misalinde olduğu gibi en küçük iyiliğin bile büyük sadakanın yerini alabileceği vurgulanarak sorumluluk duygusu erişilebilir kılmıştır. Hz. Peygamber’in uyarılarının, dönemi aşarak her çağ ve toplumda geçerli kılınması ise İslâm ahlâkının evrensel yönünü pekiştiren bir unsurdur. Son kertede “إِنْفُوا” ve “إِيَّاكُمْ” kalıplarıyla başlayan hadisler, takvâ merkezli ve erdem odaklı bir toplum idealinde birey-toplum bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan güçlü bir ahlâk rehberi olarak işlev görmeye devam eder.

Kaynakça:

- Abdürrezâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî. *el-Musannef*. 1-10 Cilt. Kahire: Dârü’t-Ta’sîl, 2. Basım, 1437.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî. *el-Müsned*. ed. Adil Murşid Şuayb el Arnâut. 1-50 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Resâle, 1. Basım, 1421.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Akyüz, Hüseyin. “Çevre Dostu Bir Peygamber: Hz. Muhammed”. *Journal of Turkish Studies* 9/2 (Ağustos 2024), 107-126.
<https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6318>
- Aslantürk, A. Hümeýra. “Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hz. Muhammed”. *II. Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler, 20 Nisan 1999, Isparta*, 155-164.
- Beğavî, Hüseyin b. Mesud el-. *Mesâbihu’s-Sünne*. ed. Yusuf Abdurrahman el-Mer’aşlı vd. 1-4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ma’rifet, 1. Basım, 1407.
- Baylu, Cumali. “Arap Dili Gramerinde Tahzîr Üslubunun Lafız ve İ’râb Problemi”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 20 (30 Haziran 2023), 346-372.
<https://doi.org/10.18498/amailad.1251478>
- Bayraktutar, Muammer. “Kur’ân Bağlamında Hz. Peygamber’in Tezkiye Görevi ve Yetkisi”. *Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR)* 6/2 (2022), 251-276.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-. *es-Sünenü’l-Kübrâ*. ed. Muhammed Abdülkadir Atâ. 1-11 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. 1-10 Cilt. Kahire: Dârü’t-Ta’sîl, 1. Basım, 1433.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *el-Edebü’l-Müfred*. ed. Mu-

- hammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire; Beyrut: el-Matbaatu's-Salefiyye, 2. Basım, 1379.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *et-Târîhu'l-Kebîr*. 1-8 Cilt. Haydarâbâd, Dekken: Dâiretü'l-Maârif el-Osmaniyye, 1. Basım, ts.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf el-. *Kitâbü't-Târifât*. ed. Komisyon. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1403.
- Çakan, İ. Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 23. Basım, 2019.
- Çaksu, Ali. "İslam ve Ahlak Felsefesi: 'Kötülükten Sakındırma' Prensibinin Yardıma Koşmaya Etkisi". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2013), 11-22.
- Çetin, Maksut. "Hz. Peygamber'in Çevre Anlayışı" *ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality*. Antalya, y.y., 2016, 927-943.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behram b. Abdu's-Samed ed-Dârimî es-Semerikandî ed-. *es-Sünen*. ed. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 1-4 Cilt. Suudi Arabistan: Dârü'l-Muğnî, 1. Basım, 1412.
- Demir, Osman. *Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in İnzâr Yönü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. ed. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli. 1-7 Cilt. Beyrut: Dârü'r-Resâle el-Âlemiyye, 1. Basım, 1430.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsenna el-Temîmî el-Mevselî. *Müsned-i Ebû Ya'lâ*. ed. Hüseyin Selim Esed. 1-13 Cilt. Şam: Dârü'l-Ma'mûn li't-Turâs, 1. Basım, 1404.
- Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. ed. Ebû Muâz Târik b. Avadullah b. Muhammed - Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. İbrâhim el-Hüseynî. 1-10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1. Basım, 1415.
- Engin, Sezai. "Hadis Tasnîfinde Evâmîr ve Nevâhî Literatürü". *Marife Bahar* (2014).
- Engin, Sezai. *Hz. Peygamberin Yasakları: Anlam ve Yorum Açısından Hadislerdeki Nehiyler*. İz Yayıncılık, 2015.
- Ezdî, Muammer b. Râşid el-. *el-Câmi'*. ed. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.

- Feyruzabadi, Meceduddin Ebu Tahir Muhammed b Yakub el-. *el-Kamus el-Muhit*. Beyrut: Müessesetu'r-Resale, 8. Basım, 2005.
- Gündüz, Turgay. *Kur'an'da İnzâr Metodu ve Eğitisel Değeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Gündüz, Turgay. "Pedagojik Açıdan Kur'an'da 'İnzar' Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (01 Ocak 1998).
- Hemmam b. Münebbih, Ebû Ukbe Hemmam b. Münebbih b. Kâmil b. Sîc el-Yemânî es-San'ânî el-Ebnâvî. *Sahîfetü Hemmam b. Münebbih*. ed. Ali Hasan Ali Abdülhamid. Beyrut, Amman: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâr Ammâr, 1. Basım, 1407.
- Hökelekli, Hayati. "İnzâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/358-359. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Hümejdî, Abdullah b. Zübeyr el-. *Müsned-i Hümejdî*. ed. Hasan Selim Esed ed-Dârânî. 1-2 Cilt. Şam, Suriye: Dârü's-Sakkâ, 1. Basım, 1996.
- İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b Ebî Şeybe el-Absî. *el-Musannef*. ed. Sa'd b. Nasır b. Abdülazîz Ebû Habîb eş-Şesrî. 1-25 Cilt. Riyad: Dâr Kunûz İşbîliyye, 1. Basım, 1436.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *Bulûğul-Merâm min Edilletil-Ahkâm*. ed. Dr. Mâhir Yâsin el-Fehl, Riyad: Dârü'l-Kabes, 1. Basım, 1435.
- İbn Hibban, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. ed. Muhammed Ali Sönmez-Hâlis Ay Demir. 1-8 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1. Basım, 1433.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. ed. Şuayb el-Arnaût vd. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'r-Resâle el-Âlemiyye, 1. Basım, 1430.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, h 1414.
- İlhan, Mehmet. "Kuran'da Peygamberin Görev ve Özellikleri". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2015), 87-117.
- İmam Mâlik, Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut, : Dâr İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1406.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-

- ez-Zer'â ilâ mekârımı's-Şerî'a* (Erdemli Yol). çev. Muharrem Tan. thk. Dr. Ebû'l-Yezi el-Acemî. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- İsfâhânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-. *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1412.
- İyibilgin, Orhan. "Müslüman Şahsiyetinin Korunmasında Takvâ Kavramı". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/25 (15 Ocak 2024), 172-193. <https://doi.org/10.53683/gifad.1366174>
- Karagöz, İsmail. "Âl-i İmrân Sûresinin 104. Âyeti Bağlamında Ma'rûfu Emir ve Münkeri Men Görevi". *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (2023), 445-478.
- Karaman, Fikret. "Ma'rufu Emretme ve Münkeri Nehyetme Görevi Hakkında Bir Değerlendirme". *Diyanet İlmi Dergi* 31/2 (1995), 15-32.
- Kılıç, Sadık. *Benliğin İnşası*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Metin. *Kur'an'ı Kerim'de İnzâr ve Tebşîr Kelimelerinin Kullanımı ve Bunların İnsan Davranışlarına Yansımaları*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Muttakî el-Hindî, Ali el-Muttakî b. Hüsâmeddin el-Hindî el-Burhânî. *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Ekval ve'l-Ef'âl*. ed. Bakrî Hayyânî ve Safvet es-Sakkâ. 1-18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 5. Basım, 1405.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 1-5 Cilt. Kahire: Matbaat İsa el-Bâbî el-Halebî, 1. Basım, 1374.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünen*. ed. Komisyon. 1-8 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1. Basım, 1348.
- Omar, Ahmed Muhtar Abdulhamid. *Mucem el-Luga el-Arabiyye el-Muasıra*. ed. Yardımcı ekip. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 2008.
- Özdemir, Ahmet. "Resûlullah'ın Günahlardan Sakındırırken Başvurduğu Başlıca Yöntemler -Sahîh-i Müslim Özelinde-". *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi* 6/2 (2019), 307-327.
- Özpınar, Ömer. *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Onkara Okulu, 1., 2005.
- Sîbeveyh, Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber. *el-Kitâb*. ed. Muhammed Abdüsselam Hârûn. Kahire: Muessesetü'l-A'lemî, 1410.
- Soleimani, Morteza. *Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşîr ve İnzâr*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *Câmi' u'l-Ahâdis*. ed. Dr Ali Cuma (genel denetiminde araştırma ekibi). 1-13 Cilt. Kahire: Dr. Hasan Abbas Zekî (özel baskı), 1. Basım, 1431.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. ed. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selfî. 1-25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Basrî et-. *el-Musned*. thk. Muhammed b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. 4 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tekin, Feridun. *Savaş Esirlerine Yönelik Uygulamalar*. Ankara: Fecr, 1. Basım, 2022.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *es-Sünen*. ed. İbrâhim Atve Ahmed Muhammed Şâkir. 1-15 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Halebî, 2. Basım, 1395.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uz, Habip. *Arap Şiirinde Tahzîr Ve İğranin Üslup Bakiminden İncelenmesi*. Konya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. ed. Asım Cüneyd Köksal- Murat Kaya. 6 Cilt. İstanbul: Matsis Matbaa Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 1. Basım, 2021.
- Yıldırım, M. Emin. *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Muhammed*. İstanbul: Siyer Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *El-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmidü't-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. ed. Murat Sülün. çev. Muhammed Coşkun vd. İstanbul: Mega Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1. Basım, 2016.